

KATALIKYBĖS SOCIALINIO MOKYMO KRITIKA Z. ANGARIEČIO DARBUOSE

A. DARGINAVICIENE

Paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais, kapitalizmui peraugant į paskutinę savo vystymosi stadiją — imperializmą ir sparčiai didėjant darbininkų klasės organizuotumui bei sąmoningumui, katalikų bažnyčia pradėjo labai intensyviai domėtis socialiniais epochos klausimais. Vokietijoje, Prancūzijoje, Sveicarijoje dvasininkai ir katalikų veikėjai, pasak K. Markso, kokeravo darbininkų klausimu. Jie smerkė kraštutinį darbdavių gobšumą, pasisakė prieš nepakeliamą moterų ir vaikų darbą, darbininkų šeimų skurdą, organizavo darbininkų savišalpos kasas, darbininkų draugijas ir pan., kartu įtikinėdami darbininkus, kad ne jų kova su kapitalistais, o krikščioniškoji artimo meilė išspręsianti „darbininkų klausimą“. Kunigų ir vyskupų pradėtą epochos socialinių klausimų nagrinėjimą susistemino popiežius Leonas XIII, kuris enciklikoje „*Rerum novarum*“ (1891 m.) paskelbė vadinamąją socialinę katalikų bažnyčios doktriną.

Svarbiausi akstinai, paskatinę bažnyčią susidomėti socialinėmis epochos problemomis, be abejonės, buvo darbininkų klasės organizuotumo augimas bei mokslinio socializmo idėjų plitimas ir bažnyčios suinteresuotumas išlaikyti esamą ekonominę santvarką.

Mokslinio socializmo teorija, teisingai išaiškinusi darbo ir kapitalo klasinio antagonizmo pagrindus bei priežastis ir vienintelę parodžiusi realią išeitį iš susidariusios nepakeliamos darbininkų padėties, greitai rado atgarsį darbo žmonių sąmonėje ir plito neregėtu greitumu. Proletariatas metai iš metų darėsi vis organizuotesnis. Istoriniai faktai rodo, kad bažnyčia ėmė domėtis „darbininkų klausimu“ tada, kai darbininkų klasė tapo jėga, grėsminga kapitalizmui. Iki pirmosios programinės popiežiaus enciklikos „darbininkų klausimu“, kaip ją mėgsta afišuoti bažnytininkai, t. y. iki enciklikos „*Rerum novarum*“ pasirodymo, darbininkai kai kuriose šalyse jau buvo išsikovoję teisę streikuoti (1864 m.), teisę legaliai gyvuoti darbininkų profsąjungoms (1884 m.), turėjo istorinę Paryžiaus Komunos patirtį, II Internacionalą. Dar prieš pasirodant enciklikai, „Komunistų partijos manifestas“ jau buvo išverstas beveik į visas pasaulio kalbas. Jo devizas „Visų šalių proletarai, vienykitės!“ jau buvo tapęs koviniu darbininkų klasės šūkiu.

Apibūdinamas darbininkų organizuotumo vystymąsi XIX a. paskutinių trijų dešimtmečių laikotarpiu, V. Leninas rašė: „Visur susiformuoja proletarinės savo pagrindu socialistinės partijos, kurios mokosi pasinaudoti buržuaziniu parlamentarizmu, kurti savo dienraštinę spaudą, savo švietimo įstaigas, savo profesines sąjungas, savo kooperatyvus. Markso mokslas pasiekia pilnutinę pergalę ir — *eina platyn*. Lėtai, bet nenukryps-

tamai eina į priekį proletariato jėgų parinkimo ir telkimo, jo paruošimo būsimiesiems mūsų procesas“¹.

Paskutiniaus XIX a. dešimtmečiais proletariatas tapo tarptautine armija, besiruošiančia stoti į mūsų su kapitalizmu.

Taigi proletariato organizuotumo augimas ir socializmo idėjų spartaus plitimo pavojus paskatino Vatikaną pradėti naują, socialinę misiją kapitalistinėje visuomenėje. Tą rodo ir kai kurie enciklikos „Rerum novarum“ teiginiai. Pavyzdžiui, joje pabrėžiama, kad pasikeitė darbdavių ir darbininkų savitarpio santykiai, kad darbininkai ėmė labiau pasitikėti savo jėgomis, išaugo jų vienybė, ir kad šios naujos aplinkybės, greta kitų, privedusios prie pavojingo darbininkų ir darbdavių konflikto. Todėl popiežius ir pasiryžęs išaiškinti pagrindinius dėsnius, „kuriais, kaip tiesa ir teisybė reikalauja, turėtų būti sprendžiamas šitas ginčas“²; juoba, kad... „baisus pražūtingų perversmų pavojus graso, svarbiausia, dėl didėjančios socialistų įtakos“³. Tai bažnytininkų pripažinimas, kad socialinis bažnyčios mokymas buvo kuriamas kaip atsvara mokslinio socializmo teorijai.

Bažnyčios socialinis mokymas ir jos praktinė socialinė veikla darbininkų tarpe tapo labai parankūs imperialistinei buržuazijai. Todėl jos ideologai pritarė Leono XIII pastangoms nukreipti darbininkų klasės sąmonę į religijos ir krikščioniškosios etikos problemas.

Z. Angarietis apie katalikybės socialinio mokymo plitimą Lietuvoje

Socialinis bažnytininkų aktyvumas tapo būdingiausiu jų veiklos bruožu ir tuometinėje Lietuvoje. Z. Angarietis ir V. Kapsukas, remdamiesi gausia faktine medžiaga, parodė, kad socialinis klausimas lietuvių kunigijos veiklos programoje atsirado kartu su socializmo idėjų plitimu Lietuvos darbo žmonių tarpe. Iki to laiko, pasak V. Kapsuko, saldžiu miegu miegoję ir ramiai garbinę viešpatį dievą už neapsakomas jo malones, kunigai ėmė nepaprastai aktyviai ir atkakliai reikštis visuomeninėje veikloje su savo spauda, draugijomis ir t. t. tada, kai pamatė, „kokią didelę spēką yra įgiję nenuilstančiu savo darbu Lietuvos socialistai“, kai „pajuto, kad iš po jų kojų dirva slysta“⁴.

Pirmoji tiek Vatikanu, tiek Lietuvos katalikų bažnyčios reakcija į socialistinio sąjūdžio plitimą buvo socializmo prakeikimas, socialistų iškoneveikimas tikinčiųjų akyse. Lietuvos vyskupai ir kunigai vadino socializmo idėjas velnio darbo vaisiumi; jie šmeižė socialistus, vadindami juos vagimis, plėšikais, šeimos ir tautos naikintojais; išdavinėjo juos caro žandarams, šnipinėjo, kas skaito socialistinę spaudą, ir t. t. Tokios socializmo „kritikos“ pavyzdžiu Z. Angarietis⁵ laikė krikščionių demokratų atsišaukimą „Šalin, socialistai, šalin!“, išleista 1906 metais. Atsišaukime rašoma: „Socialistai — tai darbininkai, norintieji per daug turtų, per didelių užmokesčių, kurie... stengiasi... vis lengvesnį, vis poniškesnį gyvenimą gyventi... Trumpai sakant, socialistai tai gobšieji darbininkai (...). Beveik visame sviete darbininkai fabrikuose apie 11 arba 12 valandų dirba kas dieną, o Rusijoje ir Lietuvoje nori tik 8 valandas tedirbti ir tai dar už didesnę apmokėjimą... Tiejį socialistai darbininkai, tie mūsų

¹ V. I. Leninas, Raštai, t. 18, Vilnius, 1953, p. 547.

² Rerum novarum. Leono XIII darbininkų klausimu enciklika, I leid., Kaunas, 1931, p. 9—10.

³ Apie visuomeninį darbą. Popiežiaus Leono XIII enciklika. Graves de communi, Kaunas, 1928, p. 41.

⁴ V. Kapsukas, Veidmainių darbai, Vilnius, 1961, p. 13 ir 25.

⁵ Žr.: Z. Angarietis, Lietuvos revoliucinio judėjimo ir darbininkų kovos istorija, t. II [Smolenskas], 1921, p. 446—447.

prakaito lašintojai, tie mūsų nuvargintų vargintojai niekad neprisisotins: juo daugiau gaus, juo daugiau norės, juo daugiau turės, juo daugiau išleidinės ir dykaus — tai be sąžinės žmonės“⁶.

Angarietis rašė, kad šis klerikalų atsišaukimas akivaizdžiai parodo, pirma, kiek tuo metu bažnytininkams rūpėjo darbininkų reikalai ir, antra, kokiomis priemonėmis jie kovojo su socialistais.

Panašiai socializmas buvo vulgarinamas ir šmeižiamas daugelyje ano metų klerikalinių leidinių⁷. Tuo laikotarpiu lietuviškieji klerikalai nedangstė savo priešiško darbo žmonėms ir socialistams įmantriomis socialinių teorijų skraistėmis; jie atvirai plūdo darbininkus, šmeižė socialistus ir jų mokslą.

Tačiau 1905—1907 metų revoliucijos įvykiai ir spartus socializmo mokslo plitimas priverčia bažnytininkus keisti savo taktiką. Jie pradeda afišuoti darbininkų reikalų gynėjais, organizuoja darbininkus į klerikalines draugijas, propaguoja ir bando įgyvendinti popiežiaus Leono XIII paskelbtą bažnyčios socialinę programą.

V. Leninas rašė, kad iki 1905 metų revoliucijos reakcingosios klasės ir reakcinė dvasininkija netikėjo proletariato ir valstietijos revoliuciniu pajėgumu ir todėl „...jos visiškai buvo tikros, kad miniai sulaukyti pakanka botago“⁸. Tačiau 1905 m. įvykiai parodė, kad „su masėmis, kurios sugebėjo sukurti sausio 9-ją, 1905 m. streikų judėjimą ir spalio—gruodžio revoliuciją, jau nebegalima kovoti *tik* senuoju botagu. Reikia veikti savarankiškomis politinėmis organizacijomis; reikia, kad „...bažnyčios kunigaikščiai — vyskupai“ organizuotų reakcinę dvasininkiją į savarankišką jėgą“⁹. Taip klerikalizmas, egzistavęs, kaip pažymėjo V. Leninas, paslėpta forma, kol neliečiama egzistavo patvaldystė, tuo metu išėjo į politinę areną.

Analizuodamas tuometinį klerikalizmo įtakos augimą Lietuvoje, Z. Angarietis dar 1908 metais rašė „Kovoje“, kad bažnytininkų įtakos išplitimui darbininkų tarpe labai pasitarnavo politinės reakcijos laikotarpis, sekęs po 1905—1907 metų revoliucijos pralaimėjimo. „Kunigų įtakos priežastis, tai abelai reakcija... Kuomet valdžia kuo smarkiausiai persekioja visokius susirinkimus, kuomet darbininkų organizacijos yra varžomos iš visų pusių, kunigai tada gali darbuotis kiek nori... Sv. Juozapo draugijai pritaria kaip valdžia, taip ir fabrikantai“, — rašė Z. Angarietis¹⁰. Be to, plėsti savo įtakai darbininkų tarpe kunigija išnaudojo ir tuometinę pramonės krizę: fabrikantai atleidinėjo iš darbo sąmoningesnius darbininkus, priimdami vietoj jų tamsius, o kunigai čia atlikdavo tarpininkų vaidmenį¹¹.

„Pradedant 1905 metais, — rašė Angarietis, — Lietuvos kunigai uoliai vilioja į savo tinklus Lietuvos darbininkus. Jie leido „Saltinius“ ir „Vienybės“, jie steigė neva darbininkų draugijas, jie ėjo išvien su caro policija ir žandarais, kad tik daugiau darbininkų nuo socializmo atitrauktų“¹².

Porevoliucinės reakcijos metais Lietuvos kunigija išvystė ir teorinę savo socialinės veiklos sritį.

Būdinga, kad iki socializmo idėjų paplitimo Lietuvos darbo žmonių tarpe jos kunigija nesidomėjo beveik prieš porą dešimtmečių paskelbta

⁶ Cit. V. Kapsukas, Veidmainių darbai, p. 131—132.

⁷ Zr. D. Dumbrė, Ar bus geriau, kad socialistai gaus viršų?, Kaunas, 1906; [Kun. Saulys], Socijalistai ir mūsų sociališkieji reikalai, Kaunas, 1907; A. Civiškas, Socijalistai, Shenandnah-la, 1908.

⁸ V. I. Leninas, Raštai, t. 15, Vilnius, 1952, p. 382.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Zr. „Kova“, 1908 m., Nr. 1.

¹¹ Zr. V. Kapsukas, Raštai, t. 7, Vilnius, 1964, p. 614—615.

¹² Zr. Z. Angarietis, Darbininkai ir bažnyčia, Voronežas, 1918, p. 2.

Vatikano socialine enciklika „Rerum novarum“. Kaip sužinome iš klerikalų „Draugijos“, 1907 metais Lietuvos kunigai dar tik „siaurame ratelyje“ tarėsi, kaip populiarinti krikščioniškąsias socialines idėjas¹³. Ir dar po dvejų metų, t. y. 1909 metais, bažnytininkai suorganizavo Kaune trijų dienų socialinius kursus, kuriuose buvo perskaitytos pirmosios paskaitos, nušviečiančios bažnyčios socialinį mokymą. Klerikalų socialinių kursų iniciatorius ir pagrindinis jų prelegentas buvo kunigas (vėliau arkivyskupas) Jurgis Matulevičius, kurį Z. Angarietis teisingai pavadino klerikalizmo Lietuvoje apaštalu, krikščionių demokratų partijos ideologu. J. Matulevičiaus paskaitose ir straipsniuose „Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo“, „Bažnyčia ir nuosavybė“, „Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas“¹⁴ išdėstyti teiginiai tapo teoriniu krikščionių demokratų partijos programos pagrindu, o pats J. Matulevičius klerikalų tarpe buvo laikomas pirmuoju katalikybės socialinio mokymo Lietuvoje skleidėju ir pirmuoju „darbininkų klausimo krikščioniškoje dvasioje gvildentoju“¹⁵.

Kursuose, be J. Matulevičiaus paskaitų, buvo perskaityta ir paskelbta „Draugijoje“ kun. P. Bučio — „Bažnyčia ir sociologija“, kanauninko J. Maciulevičiaus — „Krikščioniškasis socialinės tvarkos mokslas pagal Leono XIII enciklikas“, kun. J. Staugaičio — „Visuomeninės labdarybės sutvarkymas“. Minėtomis paskaitomis, kuriose socialiniai klausimai nagrinėjami enciklikos „Rerum novarum“ dvasia ir kuriose pateikiami atskirų enciklikos vietų vertimai į lietuvių kalbą, faktiškai buvo pradėta katalikybės socialinio mokymo propaganda Lietuvoje.

Prie vienų iš pirmųjų teorinių bažnytininkų publikacijų socialiniais klausimais priskirtini taip pat straipsniai: „Bažnyčia ir darbas“, „Darbininkų judėjimas ir bažnyčia“, „Darbininkų vargo priežastys“, išspausdinti klerikalų savaitraštyje „Vadas“¹⁶.

Vėliau, lietuviškosios buržuazijos valdymo metais, klerikalinė sociologinė literatūra buvo leidžiama nepaprastai gausiai. Buržuazinėje Lietuvoje į lietuvių kalbą buvo išverstos visos Vatikano enciklikos socialiniais klausimais, o enciklika „Rerum novarum“ išleista net keletą kartų. Katalikybės socialinė filosofija ir bažnyčios socialinė misija buvo dėstomos ir tokiuose kelių šimtų puslapių filosofiniuose veikaluose, kaip „Socialinis teisingumas“, „Katalikų veikimo kodeksas“, „Katalikų socialinė pasaulėžiūra“, knygoje „Pijus XI“, „Pijus XII“¹⁷ ir plonose populiariai parašytose brošiūrose¹⁸ bei daugybėje straipsnių periodinėje spaudoje.

Gausios klerikalinės sociologinės lektūros dėka socialinė-politinė katalikybės ideologija turėjo išplisti masėse ir būti jų priimta. Ji turėjo pakirsti darbo žmonių pasitikėjimą marksistinio-lenininio mokymo teisingumu. Tokia jos paskirtis buvo pačių klerikalų viešai akcentuojama.

Klerikalinės ideologijos poveikį buržuazinės Lietuvos darbo žmonėms galima palyginti su šiuolaikinės buržuazinės propagandos poveikiu kapi-

¹³ Zr. „Draugija“, 1909, Nr. 31—32, p. 264.

¹⁴ Zr. ten pat, p. 327—384.

¹⁵ Zr. J. Vaišnora. Arkivysk. J. Matulevičius ir darbininkų klausimas. Kn.: „Arkivyskupas Jurgis Matulevičius“, Marijampolė, 1933, p. 268—275.

¹⁶ Zr. „Vadas“, 1916 m., Nr. 25, 33, 35.

¹⁷ A. Maceina, Socialinis teisingumas, K., 1938; „Pijus XI“, Marijampolė, 1937; P. Brazys, Pijus XII, Marijampolė, 1940; „Katalikų veikimo kodeksas“, K., 1928; „Katalikų socialinė pasaulėžiūra“, K., 1931.

¹⁸ Zr. M. Krupavičius, Kunigas dvidešimtojo amžiaus visuomenėje, K., 1920; M. Krupavičius, Mūsų keliai (Leonas XIII ir mes), K., 1921; K. Paltarokas, Visuomeninis kunigo veikimas, K., 1921; K. Paltarokas, Katalikų veikimo centras ir svarbiausi jo uždaviniai Lietuvoje, K., 1929; V. Lapšys, Bedievybė, socializmas ir darbininkija, K., 1933; Pr. Dielininkaitis, Pijus XI ir socialinė katalikų doktrina, K., 1937.

talistinio pasaulio žmonėms, kurį TSKP CK Birželio (1963 m.) plenumas apibūdino kaip milžinišką spaustuvą, slegiantį darbo žmonių sąmonę.

Katalikybės socialinio mokymo plitimui nebuvo atkirčio ano meto filosofinėje ir sociologinėje lietuvių literatūroje. Laisvamaniškoji religijos ir bažnyčios kritika nepaliesdavo katalikybės socialinių teorijų esmės. Socialdemokratinė spauda taikstėsi su klerikalais; dešinieji socialdemokratų neįvertino reakcingos bažnytininkų socialinių teorijų įtakos politinei darbininkų klasės kovai.

Socialines katalikybės teorijas ir socialinį bažnytininkų veikimą teisingai įvertino tik marksistai-leniniečiai, visų pirma, V. Kapsukas ir Z. Angarietis.

Analizuodamas praktinę politinę kunigijos veiklą, Z. Angarietis kartu daug dėmesio skyrė bažnyčios socialinių teorijų kritikai. Jau pirmieji, mūsų aukščiau minėti, bažnytininkų teoriniai pasisakymai socialiniais klausimais „Draugijoje“ ir „Vade“ buvo plačiai kritikuojami Z. Angarietis. Jo knygelės „Krikščionių mokslas ir darbininkai“ (1917 m.), „Darbininkai ir bažnyčia“ (1918 m.) ir „Krikščionių demokratų mokslas“ (1921 m.) buvo specialiai skirtos katalikybės socialinių teorijų kritikai ir demaskavimui. Nepakankamą bažnyčios socialinio mokymo kritiką Angarietis laikė dideliu komunistų ideologinio darbo trūkumu ir pabrėžė, kaip svarbu yra parodyti darbo žmonėms tikrąją bažnyčios socialinio mokymo prasmę. Jis rašė: „Ligi šiol mūsų raštuose paprastai užpuldinėdavo vien ant kunigų ir neliesdavo pačių bažnyčių. Tai buvo didelė klaida. Tai vis vien ką kovoti su atskirais kapitalistais ir neliesti kapitalizmo tvarkos... Kam rūpi apsaugoti darbininkai nuo nuodingos kunigų įtakos, tas turi iš šaknų griauti bažnyčios mokslą“¹⁹.

Lietuvių marksistinėje literatūroje Z. Angarietis savo laikų pasireiškė kaip vienas pirmųjų to meto katalikybės sociologijos kritikų. Be to, tuo laiku, kai klerikalai plačiai propagavo socialines katalikybės teorijas ir kartu su kitais lietuviškosios buržuazijos ideologais karštai įrodinėjo, kad socializmas nėra joks mokslas, o tik paprastas kai kurių žmonių suklydimas, Angarietis daug rašė, supažindindamas darbo žmones su mokslinio socializmo teorija. Knygelėse „Ateities surėdymas“ (1909 m.), „Filosofiniai-istorinių pažiūrų keliai ir K. Marksas“ (1918 m.), „Materialistinis istorijos supratimas“ (1918 m.), „Imperializmas ir jo pergalėjimas“ (1918 m.) bei eilėje straipsnių Z. Angarietis ne tik parodė įvairių idealistinių visuomenės aiškinimo teorijų klaidingumą, bet ir dėstė materialistinės teorijos pagrindus. Istorinį materializmą Z. Angarietis čia laiko vieninteliu teisingu istorijos tyrinėjimo metodu, kuris moksliskai išaiškina praeities visuomenės gyvenimą ir kartu įgalina numatyti visuomenės vystymosi perspektyvą. Pažymėjęs, jog ekonominis bet kurios visuomenės vystymasis yra jos gyvavimo pagrindas, Angarietis pabrėžia, kad, norint moksliskai suprasti visuomenės gyvenimą, „reikia susekti tąjį ekonominį pamatą, ant kurio laikosi teisės, politikos, idealės pasaulėžvalgos formos. Susekus ekonominio progreso judėjimus, mes tuomet galėsime susekti ir mąstymo progreso įstatymus“²⁰. Visuomenės istorinių pasikeitimų priežastys, akcentuoja Angarietis, glūdi gamybos bei mainų būdų vystymesi, todėl bergždžias yra darbas ieškoti jų žmonių galvose, dievo išmintingume ar amžinose teisingumo idėjose. Įvairios idealistinės teorijos, aiškinančios visuomenę (teologinis istorijos supratimas, didvyrių teorija, „amžinų idėjų“ teorija ir kitos), nemoksliskai aiškina žmonių istoriją²¹. Kartu šios idealistinės teorijos, kaip pažymi Z. Angarie-

¹⁹ Z. Angarietis. Darbininkai ir bažnyčia, p. 20.

²⁰ Z. Angarietis, Materialistinis istorijos supratimas, Voronežas, 1918, p. 17.

²¹ Zr. ten pat, p. 1–6.

tis, yra labai naudingos viešpataujantiems visuomenės sluoksniams, nes su jų pagalba bandomas įrodyti esamos socialinės santvarkos amžinumas. Tuo tarpu, sako Z. Angarietis, materialistinė teorija, atradusi pagrindinį visuomenės vystymosi dėsningumą gamybos būdų vystymesi ir kitime, žiūri į visuomenę kaip į besikeičiantį organizmą ir paaiškina istorinį žmonijos vystymąsi nuo pirmąsios visuomenės prie vergovinės, nuo vergovės prie feodalizmo, nuo feodalizmo prie kapitalizmo. „Todėl būtų didžiausia utopija manyti, kad buržuazinė visuomenė tai paskutinis žmonijos evoliucijos žingsnis ir kad ji jau pasiliks ant visados.“²² Tolinė visuomenės vystymasis, kuris „priklauso ne nuo atskirų asmenybių noro, bet nuo vidujinių neatbūtinų įstatymų, nustatytų visuomenės gaminimo ir produktų skirstymo sąlygomis“²³, veda prie kapitalizmo žlugimo ir naujos visuomenės santvarkos — socializmo — sukūrimo. Taigi kapitalizmo žlugimas ir socializmo atsiradimas yra dėsningo visuomenės vystymosi rezultatas. Akcentuodamas objektyvų socializmo teorijos pobūdį, Z. Angarietis pabrėžia, kad ji nėra išgalvota. Marksas joje apibendrina kapitalistinės santvarkos prieštaravimus ir padarė mokslines išvadas. „Ne socializmas iššaukė darbininkų judėjimus ir jų streikus“, — sako Z. Angarietis, — ir „ne socialistai pramanė savo mokslą, ne atskiros ypatos jį iš piršto išlaužė, bet pats gyvenimas pastatė socializmo mokslo pamatus.“²⁴

Klerikalizmo ideologams, mėginusiems paneigti socializmo teorijos objektyvumą, Z. Angarietis davė atkirtį, parodydamas, kad socializmas yra mokslinis visuomenės vystymosi proceso apibendrinimas.

Katalikybės socialinės programos kritika

Nagrindėdamas enciklikos „*Rerum novarum*“ turinį bei jos komentarus lietuviškųjų katalikybės gynėjų raštuose, Z. Angarietis parodė, kad socialinis bažnyčios mokymas bando paneigti programinius mokslinio socializmo teiginius apie privatinę nuosavybę, klasių kovą, revoliuciją, valstybę.

Enciklikoje „*Rerum novarum*“ Leonas XIII skelbė, kad didžiausia socializmo blogybė ir klaida — tai jo siekimas panaikinti privatinę nuosavybę. Enciklikoje kartojama buržuazinė nuosavybės prigimtinės teisės teorija: „Teisę turėti nuosavybę žmogus atsineša su savo prigimtimi... ir tuo jis skiriasi nuo gyvulių...“²⁵ Ši prigimtinė nuosavybės teisė atitinkanti ir dievo valią: „... Atskirų žmonių nuosavybės anaipol neprieštarauja tam, kad Viešpats Dievas yra davęs žemę visos žmonių giminės naudai“²⁶. „Įrodęs“, kad religiniu požiūriu privatinė nuosavybė esanti teisėta, Leonas XIII rašė: „Todėl, norint padėti liaudžiai, reikia pirmiausia laikytis kaip taisyklės, kad atskirų žmonių nuosavybės yra neliečiamos“²⁷. Socializmą, kuris siekia kapitalistinę nuosavybę paversti visuomenine nuosavybe, enciklika reikalavo „griežtai atmesti“.

Enciklikoje „*Rerum novarum*“ išdėstyta privatinės nuosavybės amžinumo ir neliečiamumo teorija susilaukė plataus atgarsio lietuviškoje klerikalinėje spaudoje. Lietuvos katalikų bažnyčios atstovai, sekdami Vatikano, gynė privatinės nuosavybės instituciją. Iškreipdami kapitalistinės

²² Ten pat, p. 27.

²³ Z. Angarietis, *Filosofiniai-istorinių pažiūrų keliai ir K. Marksas*, Voronežas, 1918, p. 51.

²⁴ Z. Angarietis, *Materialistinis istorijos supratimas*, p. 22.

²⁵ „*Rerum novarum*“, p. 13.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Ten pat, p. 16.

nuosavybės esmę, jie rašė, kad privatinės nuosavybės neliečiamumas sudaręs socialinio gyvenimo pagrindą; jos negerbimas vedas į anarchiją ir visuotinį skurdą; privatinė nuosavybė esanti didelis moralinis veiksnys ir t. t. Bažnyčios poziciją nuosavybės klausimu ypač karingai gynė Jurgis Matulevičius. Straipsnyje „Bažnyčia ir nuosavybė“ bei kituose savo straipsniuose jis rašė, kad bažnyčia negali nekovoti prieš tokią socialistų klaidą ir neteisybę, kaip siekimas panaikinti privatinę nuosavybę. Tai esanti šventa bažnyčios pareiga²⁸. Z. Angarietis rašė, kad J. Matulevičius bažnyčios vardu paskelbė karą komunizmui už pasikėsinimą į kapitalistų nuosavybę.

Angarietis demaskavo bažnytininkų mėginimus pridengti privatinės nuosavybės instituciją žmogaus prigimties ypatybėmis ir dievo autoritetu. Enciklikos „Rerum novarum“ teiginius apie nuosavybės amžinumą ir neliečiamumą Z. Angarietis apibūdino kaip darbo žmonių klaidinimą. Jis rašė, kad popiežius, skelbdamas šventa dabartinę buržuazinę nuosavybę, „pritaikė Kristaus mokslą naujiems laikams — kapitalizmui“²⁹. Bažnytininkų poziciją privatinės nuosavybės atžvilgiu Z. Angarietis vertino kaip jų tarnavimą buržuazijos klasei ir savų, luominių interesų gynimą.

Lygiagrečiai su katalikybės ideologų pažiūrų į nuosavybės instituciją demaskavimu Angariečio raštuose randame visuomeninės gamybos priemonių nuosavybės pagrindimą. Pažymėjęs, kad gamybos vystymasis yra „būtinasis visuomenės gyvenimo reikalas, be kurio jokia visuomenė per ilgesnį laiką negali gyventi“³⁰, Angarietis nagrinėja kapitalistinio gamybos būdo vystymosi tendencijas. Jis parodo, kad kapitalizmo sąlygomis, ypač imperializmo laikotarpiu, visuomeninis gamybos pobūdis prieštarauja privačiam paskirstymui. Imperializmo laikotarpiu, rašė Angarietis, „gaminimo jėgų augimas, suimtas į kapitalistų monopolijų rankas, priėjo prie „gaminimo dėl gaminimo“ išplėtimo“³¹, kas dar labiau paštrino socialinius prieštaravimus. Kadangi gamyba vystoma vardan kapitalistų pelno, tai jos vystymas skaudžiai paliečia visuomenę: imperializmas priveda prie pasaulinių karų, didina bedarbių armiją, gilina socialinius žmonių skirtumus³². Todėl tolesnis gamybos vystymas reikalauja naujos gamybos formos, būtent, tokios, kuriai esant „nebebus ypatos nuosavybės gaminimo įrankiams. Pirmyneiga reikalauja tų įrankių apibendrinimo“³³, — rašė Angarietis, nurodydamas istorinį visuomeninės gamybos priemonių nuosavybės būtinumą.

Katalikybės socialinio mokymo kūrėjai neapsiribojo vien filosofiniu-teologiniu privatinės nuosavybės teisėtumo įrodinėjimu. Pavyzdžiui, J. Matulevičius rašė, jog „socializmo sumušti negalima vien atsišaukimu į tai, kad nuosavybės teisė priklauso žmonėms iš prigimties“³⁴. Jie skleidė utopiją, kad galima rasti tokią gamybos organizavimo formą, kur ir privatinę gamybos priemonių nuosavybę liktų nepaliesta, ir darbininkai būtų patenkinti. Pasak bažnytininkų, tokios tobulos visuomeninės santvarkos pavyzdys — tai bažnyčios globoje klestėjusi feodalinė luominė-cechinė santvarka. Leonas XIII enciklikoje „Rerum novarum“ kvietė pritaikyti cehinį darbų organizavimą naujiems laikams, ir visos kapitalistinės visuomenės negerovės būsančios įveiktos. Lietuvos bažnytininkai taip pat idealizavo luominę-cechinę viduramžių visuomenę. Jie tikino, kad „cechų

²⁸ „Draugija“, 1909, Nr. 31—32, p. 360.

²⁹ Z. Angarietis, Darbininkai ir bažnyčia, p. 14.

³⁰ Z. Angarietis, Materialistinis istorijos supratimas, p. 14.

³¹ Z. Angarietis, Imperializmas ir jo pergalėjimas, Voronežas, 1918, p. 7—8.

³² Zr. ten pat, p. 29.

³³ Z. Angarietis, Materialistinis istorijos supratimas, p. 15.

³⁴ J. Matulevičius, Bažnyčia ir nuosavybė.— „Draugija“, 1909 m., Nr. 31—32.

laikai — tai geriausi darbininkų laikai. Tuomet nebuvo to išnaudojimo, to pavydo ir konkurencijos. Niekad darbininko vertė ir garbė nebuvo taip paisoma ir saugojama, kaip tais bažnyčios globojimo laikais“³⁵. Amatinių cechinių draugijų panaikinimą ir laisvą konkurenciją gamyboje bažnytininkai laikė vos ne pagrindine darbininkų kapitalistinio išnaudojimo prielaida. Dėl to darbininkai pasidarę beglobiais kūdikiais prieš nežmonišką darbdavių gobšumą, kurį nuolat kursčiusi laisvoji konkurencija.

Z. Angarietis parodė šių bažnytininkų teorijų pseudomoksliskumą. Knygelėje „Darbininkai ir bažnyčia“ jis kritikavo bažnyčios skelbiamą viduramžių feodalinę santvarkos idealizaciją. Iš istorinio materializmo pozicijų jis aiškino Lietuvos darbininkams viduramžių amatų ir prekybos vystymosi istoriskumą. Z. Angarietis nušvietė tikrąsias amatininkų susibūrimo į cechus priežastis, parodė prieštaravimus tarp meistrų ir gizelių bei pastarųjų išnaudojimą. Pabrėždamas, kad feodalinė visuomenė žlugo savo pačios vidinių prieštaravimų pakirsta, Z. Angarietis rašė, jog klerikalai nežino, kad „ne „ekonominė liuosybė“ pagimdė didelius fabrikus, pagamino mašinas, bet fabrikų ir mašinų išdirbimas pareikalavo „ekonominės liuosybės“, laisvų varžytinių. Stambusis gaminimas plėtojosi ne dėl „ekonominės liuosybės“, bet, peržengdamas visas kliūtis, kurias statė cechinių amatininkų visuomenė“³⁶.

Kurdami savo socialinę programą, bažnytininkai negalėjo išvengti tam tikros kapitalizmo kritikos. Jie negalėjo užmerkti akių prieš pačias skaudžiausias kapitalizmo piktžaides, darbo žmonių skurdą, nepakeliamas jų darbo sąlygas, moterų ir vaikų darbą, prostituciją ir t. t. Jie smerkė šias kapitalizmo negeroves, neretai negailėdami aštrių žodžių. Antai klerikalų „XX amžius“ (1937, Nr. 1) rašė: „Socialinio teisingumo ir artimo meilės stoka sudarė tuos du frontus, kurių vienas pusbadžiui skursta, antras maisto perteklius degina ir skandina“. F. Kemėšis, apžvelgdamas imperializmo, arba, kaip jis išsireiškia, „neriboto kapitalizmo“, negeroves (turtų pasiskirstymo nelygybę, kapitalo koncentraciją nedaugelio rankose, nedarbą, pelno vaikymąsi), darė net tokią išvadą: „Kapitalizmas pats sau ruošia pakasynas“³⁷. Iš pirmo žvilgsnio tai labai radikali išvada. Tačiau, labiau įsigilinus į katalikiškąją kapitalizmo kritiką, paaiškėja, kad ja siekiama pataisyti kapitalizmą ir tokiu būdu apsaugoti jį nuo neišvengiamo žlugimo. Matydami svarbiausią kapitalizmo sukeltų socialinių negerovių priežastį „priešingume tarp ekonominio principo ir etikos dėsnių“³⁸, katalikybės ideologai tikisi pataisyti kapitalizmą, „įvesdami Kristaus mokslą į ekonominius santykius“³⁹. Praktiškai siūloma šiek tiek apriboti stambiųjų kapitalistinę nuosavybę; rekomenduojama naudotis private nuosavybe, „neužmirštant artimo meilės pareigų“⁴⁰; skatinama plėsti smulkiaburžuazinę nuosavybę ir labdarybę. Pastaroji pažiūra į nuosavybę popiežių enciklikose ir katalikų sociologų darbuose bandoma pavaizduoti „aukso viduriu“ tarp komunizmo ir kapitalizmo, nors iš esmės ji tėra smulkiaburžuazinė utopija. Pavyzdžiui, A. Maceina rašė, kad nuosavybės principas šiuo metu pasireiškia dviem kraštutinėmis formomis: kapitalizmu ir komunizmu. „Kapitalizmas nori nuosavybės principą vykdyti tik individualine forma. Komunizmas jį nori apvilkti tiktai kolektyviniu pavidalu“⁴¹. Bet visa laimė, sako A. Maceina, kad

³⁵ Bažnyčia ir darbas.— „Vadas“, 1916, Nr. 25.

³⁶ Z. Angarietis, Darbininkai ir bažnyčia, p. 11.

³⁷ Zr. „XX amžius“, 1937 m. sausio 26 d., Nr. 20.

³⁸ Zr. „Draugija“, 1909, Nr. 31—32, p. 370.

³⁹ Zr. „XX amžius“, 1937 m. vasario 4 d., Nr. 28.

⁴⁰ Zr. Popiežiaus Pijaus XI enciklika apie socialinį teisingumą, Kaunas, 1931, p. 20.

⁴¹ A. Maceina, Socialinis teisingumas, p. 156.

socialinis klausimas gali būti sprendžiamas ne tik kapitalistiniu ar komunistiniu, bet ir krikščioniškuoju būdu. Praktiškai A. Maceina siūlo vystyti smulkiaprekinį kapitalistinį ūkį ir įsteigti kiekvienoje parapijoje neturtingųjų šelpimui katalikų socialinį fondą, palaikomą labdarybės aukomis⁴².

Į smulkiaburžuazinės nuosavybės išplėtimą klerikalai žiūrėjo ne tik kaip į išeitį iš ekonominių imperializmo prieštaravimų, bet ir kaip į priemonę, kuri sumažinsianti, jei ne visai panaikinsianti, proletarinės revoliucijos pavojų. „Mes turime atminti,—rašė klerikalai,—kad proletarai labai trokšta įsigyti nuosavybės. Jie reikalauja kolektyvinės nuosavybės tik dėl to, kad neturi vilties įsigyti privačios nuosavybės. Duokite jiems privačią nuosavybę, ir jau kitą dieną jie nebebus revoliucionieriai. Todėl reikia geriau pažinti ir mokėti pritaikyti tuos įstatymus, kurių tikslas sudaryti sąlygas smulkiai privačiai nuosavybei tarpti.“⁴³

Libiausiai pritardami kaip tik šiai bažnyčios socialinio mokymo pusei, Lietuvos klerikalai stengėsi įgyvendinti jį praktikoje. Pavyzdžiui, jie neslėpė, kad 1922 metais Steigiamojo seimo priimtu žemės reformos įstatymu krikdemai siekė nuslopinti darbo žmonių revoliucines nuotaikas⁴⁴. M. Krupavičius, įrodinėdamas, jog Lietuvos kaime būtina smulkiaburžuazinė reforma, ragino krikščionis demokratų visada prisiminti J. Matulevičiaus pamokymus, kad „nuosavybės teisinis valstybinis sutvarkymas turi eiti su gyvenimo pažanga... o jei ne — revoliucijos audra ją palauš ir parbloks“⁴⁵.

Nežinodami kapitalistinio ūkio vystymosi dėsnų, nesuprasdami, kad „prekinio ūkio vystymasis tuo pačiu reiškia vis didesnės ir didesnės gyventojų dalies atskyrimą nuo žemdirbystės, t. y. pramonės gyventojų skaičiaus augimą žemdirbystės gyventojų sąskaita“⁴⁶, klerikalai norėjo žemės ūkio gamybos smulkinimu sulaukyti darbo jėgos pertekliaus augimą mieste, sumažinti konkurenciją ir anarchiją kapitalistiniame ūkyje. Jie tikėjosi smulkiaburžuazine utopija pataisyti kapitalizmą ir tuo pačiu, kaip rašė F. Kemėšis, duoti „stiprią morfijaus dozę komunizmui“.

Z. Angarietis kritikavo smulkiaburžuazines klerikalų teorijas ir programą, laikydamasis istorinio materializmo požiūrio į gamybos vystymąsi. Knygelėje „Imperializmas ir jo pergalėjimas“ jis rašė, kad visuomeninė gamyba negali grįžti į tas pakopas, kurios buvo praeityje. Priešingai, visuomeninis gyvenimas eina pirmyn. Kartu vystosi ir imperializmas, o jį įveiks ne sugrįžimas į smulkiaprekinę gamybą, bet nauja, aukštesnė gamybos organizavimo forma, būtent, kai „mes vietoj kapitalistinio gaminių pastatysime naują socialistinį... Tik Komunizmas pergalės imperializmą“⁴⁷.

Kritikuodamas klerikalų siūlomą socialinių reformų kryptį, Z. Angarietis taip pat pabrėžė, jog „komunizmo šaknys glūdi ne tame, kad labdarybė blogai pastatyta“⁴⁸; jo šaknys pačiame gamybos vystymesi ir darbininkų klasės pastangose suderinti gamybos vystymosi tendenciją su visuomenės didžiūmos poreikiais. Todėl labdarybės plėtimas nepanaikins nedarbo, darbininkų išnaudojimo, nepanaikins kapitalistinės visuomenės prieštaravimų. Lygiai taip pat, sakė Angarietis, nereali yra ir klerikalų bandymai paversti proletarus smulkiais savininkais.

⁴² Zr. ten pat, p. 158.

⁴³ Katalikų socialinė pasaulėžiūra, p. 103.

⁴⁴ Zr. ten pat, p. 126.

⁴⁵ M. Krupavičius, Mūsų keliai, K., 1921, p. 30.

⁴⁶ V. I. Leninas, Raštai, t. 3, Vilnius, 1954, p. 20.

⁴⁷ Z. Angarietis, Imperializmas ir jo pergalėjimas, p. 29—31.

⁴⁸ Z. Angarietis, Sumišimas Lietuvos katalikų eilėse.— „Priekalas“, 1937, Nr. 2, p. 88—89.

Socialiniame katalikybės mokyme bandoma teoriškai pagrįsti ir įamžinti klasinę nelygybę. Siedamas privatinės nuosavybės instituciją su žmogaus prigimtimi, Leonas XIII aiškino, kad iš prigimties egzistuojančių įvairiausių darbštumo, gabumų, sveikatos ir kitų skirtumų dėka gabesnieji ir darbštieji žmonės teisėtai sukaupe savo nuosavybėn žemę ir kitus turtus. „Dėl tos žmonių įgimtos nelygybės savaime randasi nelygybė ir turtuose“, — rašoma enciklikoje „Rerum novarum“⁴⁹. Taigi socialiniame bažnyčios mokyme klasės traktuojamos kaip gamtinė-istorinė būtinybė. Gamta nustačiusi individualias žmonių skirtynes, iš kurių neišvengiamai atsirandanti jų materialinių sąlygų nelygybė. Be to, toji nelygybė esanti naudinga tiek visuomenei, tiek atskiriems jos individams: visuomenės gyvenimas reikalauja vykdyti įvairias funkcijas, o žmonės jas pasiskirstą tarpusavyje kaip tik materialinių sąlygų nelygybės dėka. „Kas turto neturi, tas turi galios dirbti... Kaip tik turtų skirtumas labiausiai ir verčia atlikti įvairias pareigas, reikalingas visuomenei — ir malonias ir nemalonias, dirbti lengvą ir sunkų, švarų ir kenksmingą darbą“⁵⁰. Vadinasi, klasinė visuomenės diferenciacija esanti ne tik neišvengiama, bet ir būtinai reikalinga. Taip socialiniame bažnyčios mokyme mėginama pateisinti ir įamžinti kapitalistinės visuomenės klasių egzistavimą.

Kapitalistinės visuomenės klasių santykių pagrindu bažnyčia laiko artimo meilę. Kad krikščioniškoji artimo meilė būtų veiksmingesnė, ji priimana kapitalistams ir darbininkams jų pareigas: darbininkai privalą gerai dirbti ir nemaištauti, o kapitalistai — išmokėti darbininkams sutartą atlyginimą ir žiūrėti jų religijos ir sielos reikalų. Bažnytininkų teigimu, jau vien šių nurodymų vykdymas galys pašalinti darbininkų ir kapitalistų „ginčo“ priežastis. Bet bažnyčia, kaip pabrėžė Leonas XIII, tuo nesitenkina. Ji siekia „kilnesnių dalykų...“, ji nori surišti abu luomus tikru priešteliskumu...“⁵¹, ir, jeigu darbininkai ir kapitalistai „tikrai klausys krikščioniškų įstatymų, tai tas draugiškumas virs tikra brolių meile“⁵².

Socialinė bažnyčios misija — sutaikyti kapitalistinės visuomenės klases — akcentuojama visose socialinėse Vatikano enciklikose. Negalėdami nuneigti klasių kovos egzistavimo kapitalistinėje visuomenėje, bažnytininkai ėmė kurti socialinę programą, kuri padėtų pašalinti šią kovą. Tam tikslui turėjo pasitarnauti klasių harmonijos teigimas. Enciklikoje „Rerum novarum“ sakoma, kad kapitalistų ir darbininkų klasės yra pačios gamtos paskirtos sudaryti harmoningai visuomenės vienybei. „Visuomenei gamta skyrė, kad tuodu luomu draugiškai sutaptų su viens antru ir viens antram padėtų išlaikyti visuomenėje pusiausvyrą.“⁵³ Todėl reikią ne kurstyti neapykantą tarp klasių, kaip kad darą socialistai, o skelbti krikščionišką artimo meilę.

Bažnytininkų pastangos įamžinti kapitalistinės visuomenės klases dar kartą įrodo, kad „katalikybė yra socialiai organizuotas patyrimas; tiktai ji atspindi ne objektyvią tiesą (...), o tai, kad tam tikros visuomeninės klasės išnaudoja liaudies tamsumą“⁵⁴.

Bažnytininkų teiginius apie klasių amžinumą ir jų harmoniją Z. Angarietis kritikavo, priešpastatydamas jiems marksistinę-lenininę klasių ir klasių kovos teoriją. Jis pabrėždavo, kad klasių atsiradimas ir egzistavimas yra susijęs su gamybos vystymosi pakopomis. Trumpai apibūdinęs istorinį žmonių vystymąsi iš pirmąsias bendruomeninės santvarkos į

⁴⁹ Rerum novarum, p. 18.

⁵⁰ Ten pat, p. 13.

⁵¹ Ten pat, p. 20.

⁵² Ten pat, p. 23.

⁵³ Ten pat, p. 19.

⁵⁴ V. I. Leninas, Raštai, t. 14, p. 214.

vergovinę, o iš šios į feodalinę ir pagaliau į kapitalistinę, Z. Angarietis, pirma, pažymi istorinį klasių pobūdį, antra, nurodo jų ryšį su gamybos išsivystymu. „Visur naujas gaminimo būdas,— rašė jis,— išstumia naują visuomenės klasę, kuri, kaip svarbiausia prie naujo gaminimo būdo, lieka tvirčiausia ir visą surėdymą pritaiko prie savo reikalų.“⁵⁵ Taip savo laiku amatų ir prekybos vystymasis, suburdamas miestuose viduramžių amatininkus bei prekybininkus, pagimdė smulkiąją buržuaziją, kol vėliau mašininės gamybos sąlygomis ji galutinai susiformavo į naują visuomenės klasę — pramonės buržuaziją.

Naujas gamybos būdas — pramoninė gamyba — pareikalavo ir naujos darbo jėgos: tokio gamintojo tipo, kuris, priešingai feodalinio kaimo valstiečiui, būtų nevaržomas smulkios gamybos priemonių nuosavybės ir asmeninės priklausomybės. Toks gamintojas atsirado laisvai samdomų darbininkų — pramoninio proletariato — asmenyje. Taip Angarietis parodo, jog, kaip tik gamybos vystymasis tam tikroje pakopoje privedė prie to, kad „gamintojas buvo atitrauktas nuo gaminimo įrankių“⁵⁶. Jis nurodo, kad kapitalistinės visuomenės klasių — buržuazijos ir proletariato — atsiradimas ir egzistavimas neturi jokio priežastinio ryšio su žmogaus prigimtimi, kaip teigė bažnytininkai.

Z. Angarietis demaskavo bažnytininkų skelbiamą „socialinės meilės“ programą ir atskleidė jos tikrąją socialinę prasmę. Svarbiausia klasių harmonijos ir krikščioniškos artimo meilės propagavimo paskirtis, sakė Angarietis,— apsaugoti išnaudotojiškas klases nuo darbo žmonių siekių. Tačiau dievobaimingi bažnytininkų linkėjimai kapitalistams neskriausti darbininkų, būti humaniškais ir t. t. tikrovėje nepakeitė ir nepakeis kapitalistų ir darbininkų santykių, nes „kapitalistai samdo darbininkus ne tam, kad juos gerai užlaikytų, bet tam, kad gerai pasipelnytų iš jų darbo“⁵⁷.

Angarietis, sekdamas marksizmo klasikais, aiškino tikrąją buržuazijos ir proletariato santykių prigimtį. Jis parodė, kad pats kapitalistinis gamybos būdas gimdo priešiškus klasinius interesus: proletariatas, kurio nepatenkina dabartinis gamybos būdas, yra suinteresuotas, „kad fabrikai, mašinos, geležinkeliai, žemė, išdirbimui medžiaga, išdirbimo produktai ir t. t. prigulėtų visai visuomenei, visiems žmonėms“⁵⁸. Tačiau darbininkų klasės reikalavimas prieštarauja kapitalistų interesams turėti savo kapitalą ir gauti iš jo pelną; todėl jie savo noru niekad nenorės duoti to, ko darbininkai reikalauja. Dar kapitalizmo istorijos pradžioje, pažymi Angarietis, kai darbininkų klasė buvo silpna ir neorganizuota, buvo mėginimų „sugraudinti“ kapitalistus. Atsirasdavo žmonių, kurie kreipdavosi į turtuolius ir valstybės veikėjus, ragindami juos atsižvelgti į vargingą ir neteisingą darbininkų padėtį. Tačiau jie klydo, kaip klydo ir socialistai utopistai Ovenas ir Furijė, manydami paveiksią turtuolių širdis. „Negalėjo būti, kad kapitalistai vieną gražų rytą, susitarę, išsižadėtų savo turtų vardan lygybės, brolybės ir laimės. Negalėjo kapitalistas darbininkų pasigailėti, kapitalistams rūpėjo savo labas... Kapitalistų ir darbininkų reikalai eina sau priešingais keliais. Tarp jų yra ne gražūs žodžiai, ne meilės apsiareiškimai, ne pasigailėjimai, bet klasių kova.“⁵⁹

Savo socialinėje programoje bažnyčia skyrė tam tikrą vietą buržuazinei valstybės mašinai. Bažnytininkų nuomone, valstybė turinti reguliuoti darbo ir kapitalo santykius.

⁵⁵ Z. Angarietis, Materialistinis istorijos supratimas, p. 29.

⁵⁶ Ten pat, p. 22.

⁵⁷ Z. Angarietis, Krikščionių-demokratų mokslas. [Smolenskas], 1921, p. 14.

⁵⁸ Z. Angarietis, Darbininkai ir inteligencija, Mainersvilė, 1910, p. 7.

⁵⁹ Ten pat, p. 2—3.

Katalikybės socialiniame mokyme valstybę, kaip ir bažnyčią, bando pavaizduoti neutralia visuomenine institucija, kurios paskirtis — rūpintis visų visuomenės sluoksnių gerove. O kadangi socialinėje bažnyčios doktrinoje privatinė nuosavybė laikoma visuomeninio gyvenimo pagrindu, tai, suprantama, valstybė turi būti privatinės nuosavybės sargyboje. „Visų pirma, vyriausybė ir įstatymai privalo ginti privačią nuosavybę... suvaldyti minias, trokštančias svetimo turto ir apsaugoti teisėtus savininkus nuo plėšikų pavojaus“⁶⁰. Taip nedviprasmiškai bažnyčia priminė buržuazinei valstybei jos prievoles revoliucinių darbo žmonių siekimų atžvilgiu.

Vykdydama smurto priemones prieš darbo žmones ir jų organizacijas, buržuazinė valstybė, pasak bažnytininkų, atlieka savo pareigą: užtikrina „visuotinę gerovę“ ir visuomenės ramybę. Kad tokiai buržuazinės valstybės politikai nuolankiai paklustų darbo žmonės, valstybės instituciją bažnytininkai siejo su žmogaus prigimtimi ir dievo išmintimi. Pavyzdžiui, Leonas XIII rašė: „Gerbti valdančias pagal jų paskyrimą valstybėje valdžias ir klausyti jų teisingų įsakymų liepia prigimties ir krikščionybės įstatymai“⁶¹.

Idealistinėms bažnytininkų pažiūroms į valstybę kaip į neklasinę organizaciją Z. Angarietis priešpastatė materialistinės sociologijos mokymą apie valstybę. Jau 1909 metais jis rašė, kad valstybė atsiradusi kaip visuomeninės gamybos išsivystymo rezultatas ir pabrėžė privatinės nuosavybės, klasių ir valstybės savitarpio sąlygotumą⁶². Knygelėje „Materialistinis istorijos supratimas“, trumpai apibūdinęs vergovinės, feodalinės ir kapitalistinės visuomenių gamybinius santykius, jis rašė: „Kiekviena viešpataujanti klasė paima valstybės reikalus, paima valdžią į savo rankas, kad jos pagalba priverstų gaminių tarnauti jos labui“⁶³. Išnaudotojiškoje visuomenėje valstybė visada buvo įrankis, su kurio pagalba viešpataujanti klasė išnaudojo vergus, valstiečius ir išnaudoja darbininkus. Todėl klerikalai, pastebi Z. Angarietis, bauriai meluoja, kai jie sako darbininkams, kad jų padėtis esmingai pasikeistų, jeigu juos labiau globotų valstybė. Valstybė tik tada rūpinsis darbininkų reikalais, aiškino Angarietis, kai ji bus darbininkų valstybė, o ne išnaudotojų. Todėl „ir Lietuvos darbininkai tik tuomet susilauks geresnės ateities, kada paims Lietuvos valdžią į savo rankas, bet ne tuomet, kada lauks tikėjimo pakėlimo, buržuazinės valstybės malonių, geros kapitalistų širdies“, — rašė Z. Angarietis⁶⁴.

Kritikuodamas įvairias idealistines sociologines koncepcijas, Angarietis pažymėjo vieną jų bendrumą: būtent, lemiamo ekonominių santykių vaidmens neigimą, objektyvių visuomenės vystymosi dėsnių neigimą.

Šis neigimas ypač akivaizdus bažnyčios socialiniame mokyme. „Socialinis klausimas, — sakė Leonas XIII, — yra pirmiausia dorovinio ir religinio pobūdžio klausimas, ir dėl to jis reikia spręsti daugiausia remiantis dorovės ir religijos principais.“⁶⁵ Klystą tie, kurie socialinio klausimo pagrindu laiko ekonomiką. Ši idealistinė koncepcija buvo plačiai propaguojama lietuviškoje klerikalinėje sociologinėje literatūroje. Pavyzdžiui, A. Maceina teigė, jog „socialinė problema gali būti išspręsta tik nuolatine

⁶⁰ Rerum novarum, p. 29.

⁶¹ Apie visuomeninį darbą. Popiežiaus Leono XIII enciklika. Graves de communi, p. 35.

⁶² Z. Aleksa. Ateities surėdymas, Philadelphia, 1909, p. 3.

⁶³ Z. Angarietis, Materialistinis istorijos supratimas, p. 15.

⁶⁴ Z. Angarietis, Darbininkai ir bažnyčia, p. 16.

⁶⁵ Apie visuomeninį darbą. Popiežiaus Leono XIII enciklika. Graves de communi, p. 37.

evoliucija ir reikalingomis reformomis,— visų pirma, žmogaus dvasios viduje...“⁶⁶

Būdinga, kad lietuviškoje klerikalinėje literatūroje greta abstraktaus filosofinio idealistinių teorijų dėstymo randame ir labai naivų visuomenės istorijos aiškinimą moraliniu-etiniu pagrindu. Antai V. Lapšys darbininkams skirtoje knygelėje šitaip „aiškino“ kapitalizmo ir kapitalistinio išnaudojimo atsiradimo priežastis: XVIII amžiaus materialistinė filosofija, ypač ateizmas, taip giliai paveikė lengvabūdžius dvarininkus ir fabrikantus, jog šie, nustoję galvoti apie pomirtinį gyvenimą, ėmė semtis gėrybių iš žemiško gyvenimo: jie lėbavo, puotavo, o, „norint patenkinti visus geidulius, reikėjo pinigų. Todėl darbininkams algas mažino ir reikalavo dar daugiau dirbti“⁶⁷. Taip bedievybė panaikinusi artimo meilės įstatymą, ir tada darbininkų išnaudojimas pakeitęs krikščioniškais pagrindais besitvarkiusią luominę-cechinę santvarką. Jei kapitalizmo socialinės negerovės atsirado, kaip teigė klerikalai, daugiausia dėl krikščioniškosios etikos principų pažeidimo, tai, vėl laikantis tų principų, galima būti įveikti visuomenės prieštaravimus. Todėl socialinė bažnyčios programa reikalavo sugrąžinti visus žmones tikėjimui: „Jeigu turėtume reikalą su tikinčiaisiais ar bent šiek tiek užlaikančiais Dievo įsakymus darbdaviais, nesunku būtų darbininkų vargą pašalinti... Jei visi persimtumtų Kristaus mokslu, jo paskelbtąja meile ir teisybės taisyklėmis, nebūtų tokio vargo, kurį šiandien matome nors ir darbininkų tarpe“⁶⁸,— rašė klerikalai.

Tokia bažnytininkų propaguojama idealistinė pažiūra į visuomenės reiškinius klaidino Lietuvos darbininkus ir valstiečius, ypač dar nespėjusius susipažinti su mokslinio socializmo teorija. Antai A. Motiejūnas prisimena, kaip savo laiku jį buvo paveikęs bažnytininkų mokymas: „Kunigai mums sakydavo, jog, jei visi labai nuoširdžiai melstūsi, tai dievas gausiai malonių pabertų. Ir visi būtų laimingi. Matyt, daug skurdžių šeimų yra todėl, kad nė vienas jų narys nesimeldžia. Gerai, aš melsiuosi nuoširdžiai, daug. O jei turtingieji imtų ir išdalytų savo turtus vargšams. Kaip būtų smagu... Taip, reikia, kad apšviestų turčius dievo malonė. Patys išdalins savo žemes. Visiems po lygiai... Dabar šiuos mano svaičiojimus prisiminus, daugiau negu juokas ima. Juos vėliau sugriovė pats gyvenimas...“⁶⁹ Kaip matome, kai kada bažnytininkams pavykdavo nusišlėpti nuo darbo žmonių tikrąsias jų išnaudojimo priežastis ir įtikinti juos, kad socialiniai klausimai gali būti išspręsti krikščioniškosios etikos pagrindu.

Laikydami dvasinius-moralinius veiksmus lemiamais visuomenės vystymesi, bažnytininkai bandė pagrįsti ypatingą krikščionybės misiją istorijoje. Jie teigė, kad krikščionybė nugalėjo vergiją, panaikino baudžiąvą, o dabar atskubėjo į pagalbą vargstantiems darbininkams, ir ji įveiks ir kapitalistinės visuomenės negeroves.

Paneigdamas idealistinius bažnytininkų ir katalikybės sociologų išvedžiojimus, Angarietis aiškino darbo žmonėms, kad ne bažnyčia panaikino vergiją ir baudžiąvą, kad ji, priešingai, teisino vergiją, kad patys kunigai, vyskupai ir popiežiai savo laiku buvo dideli baudžiąvos šalininkai, nes bažnyčių ir vienuolynų žemėse dirbo milijonai baudžiauninkų. „Bažnyčia negalėjo naikinti baudžiąvos, nes ji gyveno baudžiauninkų darbu. Baudžiąvą panaikino kapitalizmas, kuriam buvo reikalingi laisvi darbininkai-

⁶⁶ A. Maceina, Socialinis teisingumas, p. 7.

⁶⁷ V. Lapšys, Bedievybė, socializmas ir darbininkija, p. 6.

⁶⁸ Darbininkų vargo priežastys.— „Vadas“, 1916, Nr. 35.

⁶⁹ Tikėjimas žmogum, ateitimi.— „Tiesa“, 1966 m. rugpiūčio 30 d.

samdiniai“⁷⁰, — rašė Z. Angarietis, nurodydamas objektyvias visuomenės gyvenimo kitimo priežastis. Jis kartu pažymėjo, kad „tikrai ant mokslo pagrindų pastatyta kokios nors gadynės kritika negali savo pamatavimams imti vien tos gadynės protavimų; tokia kritika neatbūtinai turi kreiptis prie gaminimo, prie produktų išskirstymo, ir iš šių materialinių pamatų rodyti neišvengiamą visuomeninio bei dvasinio plėtojimosi neatbūtinumą“⁷¹. Sitoks tyrinėjimo būdas, sakė Angarietis, kartu parodo lig šiol viešpatavusių istorijos teorijų nemoksliskumą.

Angarietis davė atkirtį klerikalams, bandantiems priskirti bažnyčiai tokį nuopelną, kaip darbininkų organizuotumo ugdymas. Klerikalai teigė, kad kaip tik bažnyčia suorganizavo darbininkus prieš beatodairišką kapitalo puolimą ir motiniškai rūpinasi darbininkų organizacijomis.

Šio bažnytininkų teiginio subjektyvumą Angarietis atskleidė, parodydamas objektyvias proletariato klasinio brendimo sąlygas. Proletariatas auga kartu su kapitalistinės gamybos augimu, sakė Angarietis, ir auga ne tik savo skaičiumi; kartu auga proletariato organizuotumas ir jo vienybė. Todėl, „ko nepadarė nei idealizmas, nei krikščionybė, tą atliko ekonominiai dalykai. Pramonijos pakilimas, kapitalizmo viešpatavimas, t. y. ekonominiai dalykai gimdo pas įvairių kraštų, tautų ir rasių darbininkus vienodus protavimus ir stumia juos prie vieno bendro istorinio veikimo. Pirmučiausiai tas bendras veikimas apsieiškia bendroj kovoj su kapitalo priespauda ir su jo pajungimu, prie bendros kovos darbininkai eina ne aciū agitacijos ir pašalinio pamokinimo, bet prie to juos priveda pačios gyvenimo sąlygos“⁷². Šiais žodžiais Angarietis, žinoma, nemanė neigti teorijos reikšmės darbininkų klasinio organizuotumo ir sąmoningumo augimui. Jis pažymi, kad ir agitacija daug prisideda prie darbininkų susipratimo, tačiau tik tuo atveju, jeigu ji teisingai išaiškina darbininkams jų būvio priežastis ir nurodo teisingus išsivadavimo kelius. Tokia teorija, kuri, priešingai katalikybės sociologijai ir kitoms idealistinėms visuomenės aiškinimo teorijoms, „nemokina vien laukti ką atneš ateitis, nemokina sudėjus rankas traukti kapitalizmo jungą“⁷³, yra materialistinis istorijos supratimas ir juo pagrįstas mokslinis socializmas.

Atmesdamas katalikybės socialines išvadas ir rekomendacijas, Angarietis rašė: „Ne nuo tikėjimo pakilimo pareina darbininkų vargo pašalinimas... Darbininkų vargas išnyks tik tai tuomet, kai jie visame pasaulyje paims į savo rankas visus visuomenės gaminimo įrankius“⁷⁴. Nurodydamas Markso žodžius, kad darbininkų klasės išsivadavimas yra pačios darbininkų klasės reikalas, Angarietis gina proletariato klasinės kovos teisėtumą: tik klasinės kovos keliu darbininkai išsilaisvins iš kapitalo vergijos. Nors prie naujo gamybos būdo — komunizmo — „žengia pats gaminimo pakilimas“, nors komunizmo laimėjimas istoriškai neišvengiamas, tačiau jis „ne iš dangaus nukris ant žemės, jį turės įvykdyti pati proletarija. Tam tikslui prisieina apgalėti buržuaziją“⁷⁵. Kartu jis pabrėžia, kad klasiniai proletariato interesai atitinka objektyvų gamybos vystymosi dėsningumą.

Z. Angarietis atskleidė klasinę bažnyčios socialinio mokymo prasmę. Jis parodė, pirma, jog Vatikano socialinė programa skatina darbininkus gerai dirbti kapitalistams ir žiūrėti į juos, kaip į dievo patikėtinius, rūpintis darbininkų kūno ir dvasios reikalais. Antra, šia programa Vatika-

⁷⁰ Zr. *Z. Angarietis*, Darbininkai ir bažnyčia, p. 5—7.

⁷¹ *Z. Angarietis*, Filosofiniai-istorinių pažiūrų keliai ir K. Marksas, p. 53.

⁷² *Z. Angarietis*, Materialistinis istorijos supratimas, p. 23—24.

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ *Z. Angarietis*, Darbininkai ir bažnyčia, p. 15.

⁷⁵ *Z. Angarietis*, Materialistinis istorijos supratimas, p. 15.

nas mėgina atitraukti darbininkų mases nuo socializmo. Tuo tikslu bažnyčia savo oficialiuose dokumentuose iškraipė socializmo mokslą, klaidingai informavo tikinčiuosius darbo žmones apie kai kurius socializmo siekimus (pavyzdžiui, šeimyninių ir tautinių santykių srityje), ir skelbė, kad „darbininkų klausimas“ gali būti išspręstas tik su bažnyčios pagalba. Z. Angarietis demaskavo klerikalų pastangas pavaizduoti bažnyčią darbininkų reikalų globėja. Jis parodė, kad bažnyčia nori įvykdyti socialinį teisingumą, nepažeisdama išnaudotojiškų klasių interesų. Todėl ji, rašė Angarietis, niekadės nekviėtė darbininkų kovoti dėl geresnių gyvenimo sąlygų, bet „rūpinosi taikyti darbininkus su kapitalistais, tai yra rūpinosi, kad darbininkai klausytų savo naudotojų, nesipriešintų jiems ir lauktų malonių,— kitaip pasakius, bažnyčia, nuduodama darbininkų užtartytoja besanti, iš tikrųjų rūpinosi padėti kapitalistams gintis nuo labiau susipratusių darbininkų, kada tie sąmoningai ir organizuotai vesdavo klasių kovą“⁷⁶. Jis taip reziumavo katalikybės socialinio mokymo prasmę: pasiekti, kad darbdaviai būtų humaniškesni, darbininkų teisės šiek tiek praplėstos, ir... buržuazinis pasaulis stovės nepajudinamas.

* * *

Vertindami Z. Angariečio atliktą katalikybės sociologijos kritiką, turime pažymėti, kad ji nėra be trūkumų. Tam tikra dalis Angariečio teiginių yra deklaratyvūs, kai kurie daugiau ironizuojantys bažnytinių pastangas, negu kritikuojančius jų mokymo esmę.

Nors ir ne be trūkumų vystyta bažnyčios socialinio mokymo kritika turėjo nemažą praktinę reikšmę: ji valė kelią mokslinio socializmo idėjų plitimui Lietuvoje; sunkiais carizmo, o vėliau klerikalų politinio viešpatavimo metais Lietuvoje ji padėjo darbo žmonėms įveikti bažnyčios ir klerikalų įtaką, skaldančią jų klasinę vienybę.

Antiklerikaliniai Angariečio raštai yra ryškus puslapis buržuazijos ir proletariato ideologinės kovos istorijoje. Be to, tam tikra dalis Z. Angariečio raštų, demaskuojančių katalikybę, neprarado savo aktualumo ir dabartiniame proletariato ir buržuazijos ideologinės kovos etape, kai klerikalizmas, kaip pažymi TSKP Programa, įgyja „vis didėjančią reikšmę politiniame ir ideologiniame imperializmo arsenale“⁷⁷.

Vilniaus Valstybinis
V. Kapsuko universitetas
Filosofijos katedra

Įteikta
1966 m. rugsėjo mėn.

КРИТИКА З. АНГАРЕТИСОМ СОЦИАЛЬНОГО УЧЕНИЯ КАТОЛИЦИЗМА

А. ДАРГИНАВИЧЕНЕ

Резюме

В данной статье дается анализ критики социального учения католицизма З. Ангаретисом — одним из первых последователей и пропагандистов марксизма в Литве.

Социальное учение католицизма получило распространение в Литве в первом десятилетии XX века и особенно интенсивно пропагандировано

⁷⁶ Z. Angarietis, Darbininkai ir bažnyčia, p. 8—9.

⁷⁷ Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Programa, V., 1961, p. 44.

лось клерикалами во время их политического господства в буржуазной Литве.

Лженаучной социологии католицизма Ангаретис противопоставил теорию научного социализма. В своих философских и публицистических работах он показал несостоятельность идеалистического взгляда на общественное развитие и, наряду с этим, вскрыл буржуазно-классовый смысл социального учения Ватикана.

Критика Ангаретисом клерикализма в свое время имела немало-важное значение для формирования классового сознания трудящихся Литвы; она очищала путь для распространения идей научного социализма.